

V

PRIKAZI

MAJČINSTVO I (TRANS)NACIONALIZAM

O knjizi Ksenije Vidmar Horvat: *Imaginarna majka: rod i nacionalizam u kulturi XX veka* (prevela Marija Mitrović), Akademska knjiga, Novi Sad, 2021.

Milana Gajović

Knjiga *Imaginarna majka: rod i nacionalizam u kulturi XX veka* Ksenije Vidmar Horvat nastala je nakon desetogodišnjeg proučavanja studija iz oblasti kulture i roda, kako sama autorka ističe u zahvalnici. Vidmar Horvat u svojoj studiji problematizuje način na koji se gradila predstava o majci i majčinstvu u socijalističkom, postsocijalističkom, kao i u američkom društvu XX vijeka (posebno se osvrćući na period nakon Drugog svjetskog rata). U studiji se analizira način na koji se u različitim društvenim okvirima (zlo)upotrebljava funkcija majčinstva, te na koji način se ono mitologizuje, najprije kroz državnu politiku. Ova tematika je izuzetno važna danas kada je u Sjedinjenim Američkim Državama Vrhovni sud ukinuo pravo na abortus i kada se kroz nacionalistički diskurs sve više afirmišu repatrijarhalizacija, čak i u onim zemljama koje važe za čuvarke demokratije.

U uvodu svoje knjige autorka navodi neke od teorija koje su ženu

odredile kao biološki podređeno biće koje se može ostvariti samo kao majka. Važno mjesto u tom kontekstu, između ostalih, ima Frojd i njegova teorija da majčinstvo predstavlja kompenzaciju za ženu nepotpunost i kastriranost oličenu u zavisti prema muškom udu. Fetišizacija ženske figure, koja simbolizuje i majčinstvo i seksualnost, sveprisutna je na svim društvenim nivoima i dominira u okviru izgradnje nacionalne simbolike koja ima rodnu konotaciju (autorka navodi primjer Kipa slobode u Americi i ideju o domovini kao majci koja je, između ostalog, izuzetno prisutna u nacionalističkom diskursu na prostoru bivše Jugoslavije). Autorka s pravom primjećuje da su čak i autori poput Antonija Smiata i Benedikta Andersona naciju posmatrali kroz mušku prizmu, negirajući rodni kontekst, opravdano tvrdeći da su u datom slučaju muškarci subjekti koji predstavljaju naciju, dok je žena otjelotvoruje poput objekta.

Studija je nakon uvoda podijeljena na dva dijela. U prvom se porede simboličke reprezentacije majki koje su dominirale u javnom diskursu, u socijalističkoj Jugoslaviji nakon Drugog svjetskog rata i u kapitalističkoj Americi. Vidmar Horvat kao građu za svoje istraživanje koristi i ženske časopise, koje vidi kao važna sredstva u *re-prezentovanju* sveukupne stvarnosti, ali i televizijske serije i svjedočanstva žena. Raznovrsnost građe na koju se Vidmar Horvat oslanja utiče na nekoherentnost studije, kao i širok vremenski i prostorni opseg koji teži da obuhvati u svojoj analizi, ali sve vrijeme ona jasno iznosi osnovnu misao koja se tiče načina na koji se *imaginira* majčinska figura na simboličkom nivou, preuzimajući termin En Kaplan koja je *imaginarnu majku* vidjela kao proizvod kulture i njezne naturalizacije, uz to referišući na Andersenovo definisanje nacije kao zamišljene zajednice. Komparativna analiza omogućava da lakše prepoznamo različite načine na koje se ženi oduzima njen identitet, te na koji se način njena majčinska uloga koristi u ideološke svrhe.

Socijalističku figuru žene-borkinje koja se dokazala u Drugom svjetskom ratu postepeno zamjenjuje *partizanska majka* za koju majčinstvo više nije lično, već političko pitanje. To se vidi u tendenciji da se neke od najvažnijih partizanskih borkinja fotografišu s djecom koja nisu biološki njihova. Socijalistički odnos prema ženi je napredniji u smislu u kom joj je omogućeno da učestvuje u javnom životu, ali „socijalistički model u prvi plan ističe javno delovanje žene, da bi ga potom uz model majčinstva lišio društvene (i političke moći)“ (Vidmar Horvat 2021: 20). Ovo je izuzetno važno tumačenje kojim se kritički sagledava državna upotreba funkcije majčinstva i

kontrola vaspitanja koja je imala za cilj ideološko (pre)oblikovanje omladine.

S druge strane, u istom periodu se u američkom kapitalističkom društvu ženama nameće romantizovani prikaz braka i majčinstva kao oaze sreće i ispunjenja njihovih života. Mediji su odigrali veliku ulogu u promovisanju takvog prikaza. Uzrok ovakve situacije Vidmar Horvat vidi u činjenici da je takav mit imao jaku osnovu u rodnoj, crkvenoj i porodičnoj ideologiji. Žena je majka, odgovorna za emocionalnu stabilnost članova porodice, čuvarica utočišta u kome se dijete primarno socijalizuje. Dakle „žena postaje tuđinka, misteriozni i nepoznati subjekt, frejdovski tamni kontinent; a istovremeno nesvesni subjekt koji iz dana u dan mora nastojati da osvoji znanje iz oblasti porodičnih, ali i bračnih oblasti“ (Vidmar Horvat 2021: 25), stoga što se smatra da žena ne zna mnogo o vaspitanju djece i mora neprestano slušati savjete stručnjaka koji su u tom periodu osuđivali one majke koje su željele da rade. Vidimo u oba slučaja na koji se način otuđuje žensko pravo na vlastito iskustvo i uopšte na identitet, iako se govori o dva različita društvena konteksta. U tim kontekstima se od žene traži da uskladi svoj život s idealom koji se promovise u javnom diskursu; ona se mora uskladiti s mitologizovanom slikom majčinstva putem koje se životni prelazi predstavljaju kao neosjetni i laki, čime se stvara fiktivni i izuzetno moćan narativ sa ciljem ujednačavanja jedinki i njihovog podvlašćivanja.

Nasuprot ova dva društvena konteksta, Vidmar Horvat dalje pokazuje kako se kroz nacionalistički diskurs u kontekstu rata na prostoru bivše Jugoslavije vršio proces repatrijarhalizacije – kroz negiranje ženskih prava stečenih u socijalizmu, koja se predstavljaju kao otuđenje od majčinstva

kao esencijalnog aspekta ženskog identiteta. Autorka naglašava da se u tom kontekstu društvena uloga žene u socijalizmu posmatra kao anomalija.

Ona poredi različite kontekste: u Hrvatskoj (zabranu abortusa pod uticajem crkvene dogme i njegovo predstavljanje kao ubistva ljudskog bića, ali i uništenja nacije), u Srbiji za vrijeme Miloševićeve vladavine (pojava prividnog matrijarhata – *kriptomatrijarhata*, do kog dolazi sa slabljenjem muškog principa koji se podređuje Vodi) i u Sloveniji u kojoj se preispituje tranzicijski identitet u postsocijalističkom periodu.

Iz tog perioda autorka nabraja primjere medijskog objektivizovanja ženskog tijela (najprije u reklamama) i promovisanja potrošačkog ideala u Sloveniji. Žensko tijelo se *renacionalizuje* i *rekolonizuje* u prividno demokratskom društvenom okviru. Ona navodi primjere manifestacija, kakva je priredba *Slovenka godine*, na kojima se jasno vidi veza između nacije i žene u kapitalističkom potrošačkom kontekstu kroz medijsko posredovanje.

Važno je napomenuti da se u ovoj studiji o rodu raspravlja i iz aspekta etničke, rasne i staleske (ne)moći. Ona govori o privilegovanosti bijele srednje klase u Americi i kako se diskurs o majkama crkinjama u Americi polovinom XX vijeka koristio radi ohrabrivanja majki bjelkinja iz više klase, dok se u kontekstu romske posrednice između sopstvenog marginalizovanog naroda i države izdvojila „mama Jelka“ koja je postala simbol potlačenoosti romske zajednice, sve dok u Sloveniji nije zaboravljena. Značajna je i autorkina analiza razvlašćivanja važnih ženskih istorijskih figura, poput

Elizabete Bavarske i Marije Antoanete, a posebno je zanimljivo završno poglavlje, posvećeno Jovanki Broz i načinu na koji je ona predstavljena u javnom diktorsu, te kako je od jedne od najmoćnijih žena u Jugoslaviji postala odbačena, čime se zaokružuje analiza načina na koji su predstavljene moćne ženske i majčinske figure na (post)jugoslovenskom prostoru. Svoju studiju Ksenija Vidmar Horvat zaokružuje pomjeranjem nacionalističkog imaginiranja majke i majčinstva ka periferiji, pišući o majci emigrantkinji koja se i dalje brine za svoje potomke, ali u tuđini; ona je osuđena da se brine o tuđoj djeci, čime se ruši slika o majci kao subjektu koji se uvijek djeci nalazi nadohvat ruke. Transnacionalna majka narušava sliku prave, prisutne i brižne majke, i nalazi se na raskršću između nacionalističkog i kapitalističkog diskursa.

Knjiga *Imaginarna majka: rod i nacionalizam u kulturi XX veka* Ksenije Vidmar Horvat predstavlja suštinski važan uvid u način na koji se ideološki konstruiše i instrumentalizuje žena kroz svodenje na biološku funkciju majčinstva. Ova studija nam omogućava da kroz raznoliku građu i ukrštanje različitih društvenih okvira vidimo kako se konkretno iskustvo žene kao ljudskog bića potiskuje i zabranjuje radi konstruisanja simbolički moćne slike majke koja se, naročito u nacionalističkom diskursu, dovodi u vezu s nacijom i domovinom, čime se žena otuđuje od vlastitog tijela i identiteta. Takođe, omogućava da lakše prepoznamo nasilje kojem sve više svjedočimo, a koje podrazumijeva jačanje desničarske ideologije kojom se ženi ukida pravo na vlastiti subjektivitet.